

Wynajdywanie miejskości. Polska kwestia miejska z perspektywy długiego trwania

Warszawa
01 Marzec 2018

Miejskość jako jeden z mitów założycielskich Zachodu

Miejskość: zbiór postaw i wartości charakterystycznych dla miejskiej cywilizacji Zachodu, ukształtowany w procesie długiego trwania. Do tego zbioru zaliczam w szczególności: pluralizm, samorządność, obywatelskość, innowacyjność i refleksyjność. Te postawy i wartości mogły ukształtować się tylko dzięki dialektycznej zależności miasta „wysp wolności w morzu feudalnych zależności” i cywilizacji Zachodu.

Legitymizacja miejskości jako jednego z fundamentów cywilizacji Zachodu dokonuje się w epoce nowoczesnej.

a/ nauka: M. Weber (rola miasta w cywilizacji Zachodu), F. Tönnies *Gemeinschaft vs Gesellschaft*.

b/ sztuka: mieszczaństwo staje się głównym mecenasem i tym samym władcą zbiorowej wyobraźni.

c/ hegemonia europejskiego mieszczaństwa (polityczna, ekonomiczna i kulturowa), które dzięki przemocy symbolicznej narzucają swój zestaw postaw i wartości jako „obowiązkowy.” Nieudana socjalizacja do tego wzoru naznaczona piętnem ruralizacji.

Wynajdywanie tradycji (miejskich)

Eric Hobsbawm: tradycja wynaleziona to nie fikcja. Tak rozumiana tradycja podlega „wynajdywaniu” w ramach różnych strategii:

- a/ adaptacji (dostosowanie do życia w „niechcianych miastach/dzielnicach”: poniemieckich, pożydowskich.)
- b/ innowacji (Wrocław jako hybryda przedwojennego Lwowa i Breslau).
- c/ odrzucenia (kultura robotnicza w dyskursie post-transformacyjnym).

Strategie te podejmowane są przez aktorów społecznych, którzy wykorzystują dostępne zasoby kulturowe do własnych celów, najczęściej do legitymizowania nowych tożsamości zbiorowych lub społecznych (nowi mieszczenie, ruchy miejskie).

Miejskość jako znacznik procesu europeizacji

Dwa znaczenia terminu europeizacja:

- a/ wewnętrzna adaptacja do procesu integracji europejskiej (w ramach UE).
- b/ wspólnianie systemów wartości, postaw i znaczeń charakterystycznych dla cywilizacji europejskiej w procesie długiego trwania.

„Pływowa teoria Europy” (Parker): granice Europy na zmianę cofają się i przesuują do przodu, tak jak czynią to fale przyptywu i odpływu.

W przypadku fal stymulujących proces europeizacji, kluczową rolę odgrywają miasta i miejskość. Wraz z rozwojem miast i dominacją miejskości postępują też fundamentalne wartości europejskie. Gdy słabną miasta, fala zwrotna wyplukiwała z nich miejskość, a wraz z nią wartości europejskie.

Przyptyw. Polska w europejskiej sieci miast

Chrzest w 966: włączenie Polski do zachodniej, łacińskiej sfery kulturowej, w okresie kształtowania się zrębów miejskiej Europy. Państwo mogło rozwijać się w ścisłej symbiozie z gospodarczymi, społecznymi i kulturowymi wzorami kultury łacińskiej.

Dzięki miastom włączonym w europejską sieć Polska przeżywa złoty wiek z Kopernikiem (mieszcząnskimi synem) na czele.

„W XVI wieku miejsce Polski (tj. Korony) byłoby wśród krajów o dość znacznym, jeśli nie wybijającym się poziomie urbanizacji, oscylującym wokół 20% ludności miejskiej” (Wyczański 1973: 76).

„W diariuszach podróżnych odbywanych w XVI wieku brak na ogół z jednej strony bezkrytycznych zachwytów dla zagranicy czy refleksji na temat zapóźnienia własnego kraju, z drugiej strony zaś – niechęci i pogardy dla wszystkiego co obce (ksenofobia odpowiada zawsze głęboko utajnionemu kompleksowi niższości” (Tazbir 1998: 133).

Odpyw. Polska w stepie szerokim. Relacje centrum (szlachta) – peryferie (mieszczaństwo)

- a/ **Kultura.** Szlachta spajana ideologią sarmacką, skonstruowała silną tożsamość stanową, podczas gdy rodzime mieszczaństwo, z wielu powodów, nie było w stanie stworzyć własnej tożsamości stanowej. Ideologia sarmacka stanowiąca antytezą miejskości sprawiła, że wartości i postawy charakterystyczne dla miejskości, znalazły się na marginesie polskiego systemu wartości. Miejskość stawała się antytezą polskości.
- b/ **Gospodarka.** Monofunkcyjna gospodarka oparta na folwarku pańszczyźnianym z jedynym miastem pośrednikiem (Gdańskiem) niszczy gospodarkę miejską. Wtórne poddaństwo wprowadzone pod koniec XV wieku blokuje możliwości rozwoju w oparciu o etniczne zaplecze – narastająca obcość etniczna i społeczno-kulturowa miast.
- c/ **Polityka.** Od XV wieku mieszczaństwo pozbawiani są wpływów politycznych. Tracąc podmiotowość i autonomię przestali być podmiotem politycznym państwa i nie mogli czuć się gospodarzami własnych miast.

Upadek miast. Feudalizacja i klerykalizacja miast

Szlachta prowadzi wojny a konsekwencje ponoszą miasta:
Zniszczenia wojenne XVII i XVIII wieku i epidemie będące ich konsekwencją - do dziś nieodwracalne straty.

Klerykalizacja: W 1667 roku w Krakowie własność kościelna to 55,01% wszystkich terenów w obrębie murów miejskich, mieszczanie zachowali jedynie 27,77% szlachta posiadała 16,69% areału. (Bogucka Samsonowicz 1986).

„Feudalizacja miast wielkich i agraryzacja miast małych i średnich – oto charakterystyczne cechy urbanizacji Rzeczypospolitej w XVI-XVIII w.” (Bogucka Samsonowicz 1986: 497).

Bezmiejska nowoczesność

Brak własnego państwa, jako głównego czynnika miastotwórczego ery nowoczesności (Berlin, Petersburg, Wiedeń).

Polska traktowana jako zaplecze (głównie rolnicze) kolonialne zaborców (wyjątki enklaw przemysłowych). W drugiej połowie XIX tzw. mieszczenie-rolnicy (Kongresówka) stanowili 21,2% ogółu ludności miejskiej, czyli, co piąty ówczesny mieszkaniec miasta był *de facto* rolnikiem i nie różnił się od chłopa (Kołodziejczyk 1998)

Geopolityka: na obszarze Polski w granicach z 1939 roku było 31 miast, które w XIX wieku pełniły funkcję twierdzy (Imbss 1988): Poznań Kraków.

Dyskurs anty-miejski jak resentyment wobec nowoczesnego, mieszczańskiego Zachodu: sztuka, literatura, publicystyka: mit dworku jako raj utraconego.

Kult nielegalisztyczny (Cywiński 1996).

Opóźniona urbanizacja

„Polska jest krajem przyspieszonej industrializacji i opóźnionej urbanizacji” (Turowski 1988).

Tragedia II wojny światowej: ludność miejska stanowiła prawie 80% ofiar II WŚ (Szarota 1969). W przypadku masowych migracji wieś-miasto (industrializacja PRL) zaburzony został proces socjalizacji do miejskich wzorów kulturowych.

Chłopo-robotnik – nomada epoki PRL, sportretowany w filmie „Co mi zrobisz jak mnie złapiesz” S. Barei.

Próżnia socjologiczna (Nowak 1978); atrofia więzi w „niechcianych miastach” (Mach 1998).

Miasto jako suma prywatnych własności a nie dobro wspólne: sakralizacja granic własności prywatnej (wielopokoleniowy konflikt o miedzę – film „Sami swoi”).

Wynajdywanie miejskości

Miejskość w początkach XXI wieku: „Polskie miasta pod tym względem są pośledzone, ich miejskość nierozpoznana, świadomość miasta lekceważona” (Rewers 2010).

Miejskość wynajdywana w sferach *communitas* (Internet).

Communitas: szczeliny w systemie, w których dopuszczalne są eksperymenty dotyczące norm i wartości, gdyż presja zasadniczych struktur jest słabsza, a wszelkie odstępstwa od głównego nurtu traktowane jako niegroźne dla struktury zasadniczej „zabawy”. Poddane mniejszej presji struktur dominujących *communitas* stanowi przestrzeń, w której przygotowywana jest zmiana kulturowa, kształtuje się nowy dyskurs i nowe narracje (Turner 2005).

Główni aktorzy: nowi mieszkańcy i ruchy miejskie. Dzięki swoim zasobom symbolicznym „wprowadzają” miejskość do głównego nurtu.

Nowi mieszczenie

- „Nowi mieszczenie” – badania w ramach: *RECON Reconstituting Democracy in Europe*, 6. Program Ramowy, latach 2008-2010 – czas kiedy dominowało przekonanie o „końcu historii” w Polsce.
- Drugie i trzecie pokolenie wychowane w miastach, dla których miejskość staje się nadrzędnymi ramami odniesienia.
- 30-40 latkowie, pokolenie największego w powojennej Polsce wyżu demograficznego i boomu edukacyjnego, który zostało „zassane” przez duże metropolie.
- Nowi mieszczenie, z uwagi na brak tradycji miejskich, sami dla siebie wynajdują miejskość.
- Nowe narracje mają charakter *sepiowej mieszczańskości*. Kultura robotnicza została zupełnie wykluczona z imaginarium III RP, przykładowo: zapomniana Rewolucja 1905, robotniczy ruch społeczny Solidarność opisywany jako kolejne powstanie niepodległościowe, ruchy kibicowskie (tradycyjne robotnicze) odwróciły się od swoich robotniczych korzeni.

Ruchy miejskie

Trzy typy: neo-anarchistyczne, lokatorskie, neo-mieszczańskie (Pluciński 2015).

Ruchy neo-mieszczańskie wygrały bitwę o język, kształtując współczesny dyskurs miejski.

a/ ruchy lokatorskie i neo-anarchiści od lat 90' podnosili problemy lokatorskie i reprivatyzacyjne, dopiero jednak działania MJN uczyniły ten problem publicznym.

b/ idę budżetu obywatelskiego do Polski sprowadzili anarchiści ale dopiero mieszczańskie NGO i ruchy miejskie przekonały władze samorządowe do BO.

c/smog jest problemem polskich miast od dekad, ale to dopiero neo-mieszczański Krakowski Alarm Smogowy uczynił ten problem publicznym, co zaczęło przekładać się na lokalne polityki miejskie.

d/ Ustawa krajobrazowa – presja neo-mieszczańskich ruchów społecznych dążących do estetyzacji przestrzeni.

Nowi mieszczenie – stracone pokolenie?

- Przedmieście jako stan umysłu (decydentów): miasto postrzegane jest jak firma z której wyjeżdża się po 18.00 do domu (w podmiejskiej wsi). W efekcie nowe inwestycje przyczyniają się do tworzenia „międzymiejskości” a nie miejskość.
- Brak polityki mieszkaniowej i neoliberalizm traktowany jako dogmat skutkuje wymuszoną suburbanizacją i rozwojem deweloperskich osiedli „pośrodku niczego”. W efekcie czas, energia i środki finansowe nowego mieszczaństwa nie są efektywnie wykorzystywane dla rozwoju miast i miejskości.
- Rozbudzone nadzieje i aspiracje związane z wytwarzaniem miejskości zostały zablokowane (krzywa Daviesa).

Dziękuję za uwagę

